

EKSIILIS JA VARJUS

Sonettide kuningas August Pihlak*

REBEKKA LOTMAN

Historiograafia

Üks kõnekamaid tõsiasju August Pihlaku (1903–1970) elu ja loomingu kohta on see, et ehkki ta avaldas seitse luulekogu ja oli ühtlasi üks eesti viljakamaid sonetiste, on ta eesti kirjandusloost praktiliselt välja jäädud; ühelegi tema raamatule ei ole ilmunud ka ühtegi arvustust.

Eesti kirjandusloo ülevaateostes Pihlakut enamasti ei märgita, erandiks on esmatrükis omaette raamatuna ja seejärel koguteose „Eesti pagulaskirjandus XX sajandil” osana ilmunud käsitlus eesti pagulasluulest, mille peatüki „Sõdalasi värsivibuga” viimases, amatööridele pühendatud lõigus nimetab artikli autor Arne Merilai (1994: 128, 2008: 469) August Pihlakut – tõsi küll, sulgudes. Märkimisväärne on aga selle positiivne toon: „Muidugi on huvitava luule kõrval paguluses ka palju isikupäratut ja diletantlikku, kuigi nii mõnigi asjaarmastaja võib vahel üllatada (näit. August Pihlak sonetipärjaga „Võlurite tants” – kogus „Tuled soos”, Toronto 1960 – vm.)” (Merilai 2008: 469).

Entsüklopeedilistes biograafilistes teatmiketes, mis püüavad hõlmata kogu (pagulas)eesti kirjanikkonda, on kirjeldatud põgusalt Pihlaku eluteed. Põhi- allikaks on siin Bernard Kangro kirje eesti pagulaskirjanduse leksikonis aastast 1973: „Pihlak, August, sünd. 6. IV 1903 Avinurmes Tartumaal põl- lupidaja Madis P. pojana. Õppinud Lohusuu ministeeriumikoolis, lõpetanud Tallinna Kolledži 1941, õppinud Tartu ülikoolis õigusteadust (1942–43). Põge- nenud 1944. a. Saksamaale, kust siirdunud 1950. a. USA-sse, elab praegu Buf- falos” (Mägi jt 1973: 154). Samas on toodud ka Pihlaku bibliograafia: „Lõputa ring” (1958), „Tormidemaa” (1959), „Tuled soos” (1960), „Niagara” (1962), „Rist ja viisnurk” (1963), „Raudsed õied” (1964), „Päikese surm” (1968). Pihlaku sur- mast aastal 1970 ei ole kogumiku koostajad teadlikud, mis viitab tema jää- misele väljapoole eestlaste kogukonda. Järgnevad leksikonid kordavad eluloo osas lühendatult Kangro kirjet (vt Kangro 1989: 163–164; EKrL 1995: 413; EKL 2000: 410) ja bibliograafilisi andmeid (Kangro 1989: 34; Valmas 2003b: 198–199). Lisaks märgib Anne Valmas, et Pihlak andis luulekogud välja omal kulul, mis oli toona väliseesti autorite seas üsna levinud praktika¹ (Valmas 2003a: 156).

Kolm nimetatud leksikoni sisaldavad ka lühihinnangut. Positiivsena võib näha sedastust, et Pihlak „kuulub nende väheste eesti luuletajate hulka, kes on usaldanud jõudu katsuda sellise nõudliku vormiga nagu sonetipärg” (Mägi jt 1973: 38). Negatiivselt hindab Pihlaku loomingut „Eesti kirjarahva leksi-

* Artikkel põhineb 11. detsembril 2015 Paabeli raamatukogu kirjanduskonverentsil „Aja vaim ja vari” peetud ettekandel.

¹ Oma raamatuid kirjastasid ise ka Bernard Kangro, Gustav Suits, Ilmar Laaban jt.

konis” ja „Eesti kirjanike leksikonis” temale pühendatud kirjete autor Lili-Ann Sinijärv. Esimeses märgib ta, et Pihlak värsistab peamiselt loodusmotive, „suutmata eristada poeetilisi väljendeid banaalsetest”, ja paneb suurt rõhku vormile; Pihlaku kuuest sonetipärjast nimetab ta vaid kahte (EKrL 1995: 413). Teises tõdetakse, et Pihlaku luules valdab Eesti ajaloo motiivistik ja sisestatakse lugejale Eesti taasiseseisvumise ideed, samuti tuuakse välja Pihlaku maailmavaateline ateism ja ristiusu kriitika tema luules. Pihlakut nimetatakse selles täiendatud väljaandes juba nelja sonetipärja autoriks, luuletusi peetakse endiselt banaalseks, mida nähakse aga puhaste riimide taotluse tagajärjena (EKL 2000: 410).

Periodikast. Tulimuld avaldas Pihlaku avakogust selle ilmumise eel sonetipärja „Kõige olemus” (Pihlak 1958a). Ehkki ühtegi Pihlaku luulekogu ei ole eraldi arvustatud, kritiseerib Ivar Grünthal ajakirjas *Mana* Jyri Korgi luulekogu arvustuses ka Tulimullas ilmunud pärga. Grünthalile teeb muret „värsisulaste” vohamine, mida iseloomustab „poeetilise soone ahtrumine”, eriti aga vormiline lubjastumine, mida kroonibki Pihlaku sonetipärg. Ta ütleb selle olevat „vormilt plekist kesta ja sisult kreproosidega” (Grünthal 1958: 57).

Kolmes uurimuses on Pihlaku sonetid üheks allikaks. Autometapoeetilisust Pihlaku luules – millest tuleb edaspidi eraldi juttu – on käsitletud artiklisarjas „Autometakirjeldus eesti luules” (Lotman jt 2008–2013). Tõnu Karjatse bakalaureusetöö „Eesti sonett 1970-ndatel” (2004) vaatleb ka mõnda 1960-ndate lõpuaastail ilmunud teost, sh Pihlaku viimast kogu „Päikese surm” (1968). Karjatse nimetab Pihlaku sonettide erandlikke värsimõõte (2004: 11, 12), samuti teisi vormimänge (2004: 16). Pihlaku sonetid olid üheks allikaks ka minu bakalaureusetöös „Riimid eesti sonetis 1940–1968: semantiline aspekt” (Lotman 2004), kus tänu loomeviljakusele kujundas Pihlak olulisel määral ajastu riimide statistikat.

Võib aga väita, et eesti kirjandusteadvusest luuletaja August Pihlak puudub.

Eluloolist

Pihlaku elulooliste andmete täiendamiseks olen kirjutanud Välis-Eesti seltsidesse ja esindustesse nii Ameerika Ühendriikides, kus Pihlak raamatute kirjutamise ajal elas, kui ka Kanadas, kus ta raamatuid avaldas. Need katsed on jäänud edutuks. Buffalos sündinud eesti kirjandusteadlane Tiina Kirss märkis erakirjas siinkirjutajale, et nende perekonnal ei olnud August Pihlakuga kokkupuuteid, samuti ei ole ta saanud teavet oma Buffalo kontaktide kaudu. „...paistab, et ta oli sealsest ühiskonnast eemaldunud,” arwab Kirss. „Mäletan oma lapsepõlvest, et eesti täienduskooli aktustel jagati auhindadeks mitmel korral tema luuleraamatuid, mida sirvisin, aga väga ei kutsunud lugema: luuletused keskendusid aasta-aegadele ning mõjusid kui värsistatud kirjeldused,” lisab ta (Kirss 2016). Viimasest võib järeldada, et Pihlak ei olnud eestlaste kogukonnas siiski vähemalt oma luuletee algul päris isolatsioonis ning tema esimest luulekogu, mis on pühendatud aastaegadele, peeti koolis lõpukingi vääriliseks teoseks.

Periodikast leiab DIGAR-i abil palju artikleid August Pihlaku tegemistest, ent võimaliku segaduse vältimiseks tuleb mainida, et August Pihlak oli XIX sajandi lõpus ja XX sajandi algul Eestis levinud nimi. Nii olgu selguse mõttes märgitud, et see August Pihlak, kes detsembris 1922 koos oma venna Johannesega Jägala tarvitajateühisusest üheksa kotti saapaid ja kalosse varastas (Tarvitajateühisuse... 1923), ei ole sonetist Pihlak, kellest käesolev artikkel räägib. Ka see, kes jäi ametivõimudele vahele naabri krundil puskariajamisega, ning nagu kirjutab leht, „[t]abamise silmapilgul... ehmus sedavõrd, et muutus hulgaks ajaks keeletuks” (Tegi puskarivabriku... 1939), ei ole kõnealune August Pihlak. Ning seegi August Pihlak, kes 1933. aastal oma venna Madisega Avinurme vallas esmalt sõnadega sõdis, kuni lõi talle mitu haava kehasse (Tartumaalt 1933), pole luuletaja Pihlak, kuigi tegevus toimus tema sünnivallas. Keegi muu on ka see August Pihlak, kes 1938. aasta suvel sai hakkama kuriteoga, mille tagajärjel suri Paju Kataks hüütud naisterahvas ning kelle surmast kõnelev artikkel kandis Postimehes pealkirja „Tulistast soku pähe vanaeite” (Tulistast... 1938).

Luuletaja August Pihlak mõisteti vanglasse aastal 1936 sootuks teistlaadi tegevuse eest. Enne kriminaalvastutusele võtmist puudusid tal varasemad kuriteod – vastupidi, vahistamise ajal töötas ta Tallinna kesklinna politseis kordnikuna (ERA, f 1868, n 1, s 1556. Teateleht...). Koos mitmete kolleegidega kuulus ta aga vabadussõdalaste ehk vapside ridadesse ning 25. mail 1936 vapside üle peetud kohtuprotsessil – koos Pihlakuga oli kohtualuseid 154 – määrati ta kümneks aastaks vangi. Süüdistuse järgi „leppis ta kokku teiste isikutega Eesti Vabariigis põhiseadusega maksma pandud riigikorra vägivaldseks muutmiseks” (ERA, f 1868, n 1, s 1556. Määrus). Politseikordnikest löökrühm, mille liige ta oli, pidi algselt vallutama Toompea, hiljem sai nende sihiks aga osavõtt Estonia vallutamisest. Mässuliste kordnike juht Leonhard Pallon selgitas kohtus, et „ühenduses Toompea vallutamisega olnud tema rühma ülesandeks veel oktoobrikuus vangistada riigivanem K. Päts ja peamin. asetäitja K. Eenpalu” (Mässu... 1936).

Kinnipidamise ajaks August Pihlakul lapsi ega abikaasat ei olnud ning palgast toetas ta oma ema, vahialuse usuna on märgitud luterlus (ERA, f 1868, n 1, s 1556. Teateleht...). Vangistuses palus ta varustada end ajalehega *Возрождение* – vene pagulaste antikommunistliku ajalehega, mida anti välja Pariisis; seda talle ka võimaldati (ERA, f 1868, n 1, s 1556. Keskvangimaja...). Ent juba süüdimõistmisest järgmisel aastal, enne 1937. aasta jõule, anti Pihlakule (ja veel seitsmeteistkümnele vapsile) armu ning ta vabanes ennetähtaegselt (Osa... 1937).

Arhiivis asuva ülikooliaegse matrikli (EAA, f 2100, n 1, s 11543) vahele lisatud dokumentidest ilmneb, et vanglast vabanenuna otsustas Pihlak omandada gümnaasiumihariduse. Kool, mille ta 1941. aastal 38-aastasena lõpetas, on praeguse Tallinna Täiskasvanute Gümnaasiumi eelkäija ning kandis toona nime (erinedes Kangro sissekandest) Tallinna Rahvaulikooli Seltsi Erakolledži Gümnaasium. Lõputunnistusel on Pihlakul enamasti kolmed, vähem nelju ning mitte ühtegi viit (EAA, f 2100, n 1, s 11543: 2–3). Pärast kooli, nüüd juba Saksa võimu ajal, sügisel 1941, läks Pihlak tööle Eesti Julgeolekupolitseisse (EAA, f 2100, n 1, s 11543: 5), mis – nagu ka vapside hulka kuulumine – mängib rolli tema hilisema luule ideoloogia mõistmisel. Julgeolekupolitseis töötas ta vähemalt aasta, sügisel 1942 astus ta, nagu märgib ka Kangro, Tartu Riik-

liku Ülikooli õigusteaduskonda. Matriklist leiame aga vaid ühe eksami, kuhu ta palub end lubada: sissejuhatus õigusteadusse. Tulemust sel näha pole.

Eraelu kohta saame teada perekonnaseisu tunnistuselt, kust ilmneb, et August Pihlak abiellus 1942. aasta suvel endast seitse aastat vanema, 46-aastase Alma-Marie nimelise naisterahvaga, kelle jaoks oli see juba kolmas abielu (neiupõlvenimi Karpin, esimeses abielus Asper, teises abielus Prüggi) (EAA, f 2100, n 1, s 11543: 4). Laste kohta teated puuduvad ning naise vanust arvestades poleks Pihlakute abielus lapsed ka tõenäosed.

Kangro andmeil põgenes paar 1944. aastal Saksamaale, 1950 edasi Ameerikasse. 1958. aastal on August ja aasta hiljem tema abikaasa saanud naturalisatsiooni korras kodakondsuse (Fold3).

Lisaks leidub matrikli vahel kolm portreepilti noorest August Pihlakust (illustratsioon 1).

Illustratsioon 1. Portreepildid August Pihlaku matriklis, 1930. aastate lõpp (EAA, f 2100, n 1, s 11543).

Sonetilooming arvuliselt ja vormiliselt

Jättes kõrvale hinnangulised aspektid ja lähenedes August Pihlaku luulele puhtobjektiivsete kriteeriumide järgi, on tema panus eesti sonetilukku enam kui märkimisväärne. Tema seitsmest luulekogust leiame 229 sonetti (vastavalt lugeja sonetitajule +/-1), mis teeb temast eesti ühe viljakama sonetisti. Kvantitatiivselt on teda ses osas hiljem ületanud ilmselt vaid üks autor, Märt Väljataga oma sonetimasinaga ning hiljem sellel põhineva teosega, sonetigeneraatoriga „Sada tuhat miljardit millenniumisonetti” (2000). Võrdluseks: eesti esisonetist Marie Under kirjutas veidi üle saja selles kanoonilises stroofiga vormis luuletuse. Ent sellega Pihlaku sonetialased saavutused ei piirdu: ta on teadaolevalt ainus luuletaja, kes on eesti keeles kirjutanud kuus sonetipärga. Lisaks leiame ta loominguist mitmesuguseid huvitavaid sonetimodifikatsioone, millest osa ei ole enne teda meie keeleruumis katsetatud ning mõnda isegi hiljem mitte.

Miks siis ikkagi on August Pihlaku luule, iseäranis tema rikkalik sonetilooming meie kirjandusloost välja jäänud? Lihtne vastus oleks, et tema luule on lihtsalt nii halb. Mõnes mõttes oleks see ka kõige huvitavam põhjus, sest nii looks tema loomingu, mis vaieldamatult pakub eesti sonetiloos uusi tähiseid, võimaluse analüüsida, mis asi see on, mis teeb luulest luule. Või teisisõnu: anda valemi, kuidas kirjutada, kartmata enda lülitamist kaanonisse. Artikli raamesse ei mahu põhjalik analüüs, küll aga saame pöörata tähelepanu mõnele tähtsamale aspektile. Tõenäoliselt on Pihlaku varjужäämisel ka ideoloogilised põhjused, milleni jõuame; viimaks võib ka oletada, et mõned põhjused seonduvad tema isiksusega, ent see on tõesti pelk oletus, mis põhineb eeskätt vastuseta jäänud kirjadel ning luuletuste pinnalt kerkinud kujutluspildil.

Luuletama hakkas Pihlak alles paguluses ning suhteliselt kõrges eas: debüütkogu nägi trükivalgust 1958. aastal, viimane kogu ilmus kaks aastat enne surma, 1968. Nii mahuvad kõik tema seitse raamatut kümne aasta sisse. Avakogu, 55-aastasena välja antud raamatut „Lõputa ring” alustab autor manifestse tertsiiniga, mis kannabki pealkirja „Panus” (1958b: 5):

*Mul tahe anda oma väike panus
me surutõrde, käärimas kus vein,
et juua võiks, kes nõrkemas või janus.*

*Ei murda või meid kurbus ega lein,
ses kokkuhoius seisab võimas vägi
ja seista tuleb tormides kui sein.*

*Ka liivateradest ju koosneb mägi,
mis tormid, tuuled suunab nende teelt.
Meist mõnigi ehk seda vahel nägi,*

*et asi muutus, hoides ühismeelt.
Ma kokku põimin mõttelennust salme,
seks tarvitan ma kõlarikast keelt.*

*Ent meie teel ei kasva rõõmsaid palme,
kuid meil on kasutada lauluvõim,
mis lilledega kinni katab kalme.*

Ja ilukangast ehiv luulelõim.

Vormiliselt on juba Pihlaku esikkogu kahtlemata väljapaistev: eeltoodud tertsiinile järgneb viiekümnest sonetist koosnev tsükkel, mis jaguneb viieks osaks. Neli kümne sonetiga seeriat pühenduvad vastavalt neljale aastaajale, tsükli viies osa, kümnest sonetist koosnev „Lõputa ring” – nagu nimestki aimub – kõneleb elu tsüklilisusest. Luulekogu lõpetab 15-osaline sonetipärg „Kõige olemus”. Seega on autor juba oma esimese raamatuga kirjutanud eesti luulekultuuris üsna haruldasel määral sonette. Veel haruldasem žanr on sonetipärg, mida Vikipeedia andmeil on kirjutanud eesti keeles 16 autorit, Pihlakut toodud loetelus ei nimetatagi.

Tuletagem meelde, et klassikaline sonett on nõudliku ehitusega luuletus, kus on määratletud ridade arv, värsimõõt, stroofi- ja riimiskeem ning sisuline struktuur; võimalikud modifikatsioonid sünnivad juba dialoogis etteantud reeglitega. Traditsiooniline sonett koosneb 14 värsist, selle kaks peamist alajänri on itaalia ehk Petrarca sonett ja inglise sonett, mille olulisemaks alaliigiks on Shakespeare'i² sonett. Itaalia soneti stroofiskeemiks on 4+4+3+3 (8+6), inglise omaks 4+4+4+2 (12+2). Värsimõõduks on eestikeelses sonetis 5-jalaline jamb (itaaliakeelses üksteistsilbik, prantsuse omas kaksteistsilbik). Petrarca soneti nelikud on riimitud ABBA/ABBA,³ kolmikutes on viis levinumat skeemi CDE/CDE, CDC/DCD, CDD/CDD, CDD/ECE ja CDD/CCD, ent siin olid vabadused suuremad ning lubatud teisedki variatsioonid. Itaalia sonetis on riimid alati naisklauslitega, klassikalises prantsuse sonetis kehtib riimisugude alterneerimise reegel, st naisklauslid peavad vahelduma meesklauslitega. Shakespeare'i soneti riimiskeemiks on abab/cdcd/efef/gg ning siin on tegu läbivalt meesklauslitega. Sonetipärg koosneb aga viieteistkümnest sonetist, mis on põimitud kindlal põhimõttel. Seeria teise kuni neljateistkümnenenda soneti esimene värss kordab eelmise soneti viimast värssi, esimese soneti esimene värss aga neljateistkümnenenda soneti viimast värssi. Viieteistkümnes sonett ehk juhtsonett ehk magistraal moodustub eelnevate sonettide esimestest värssidest nende esinemise järjekorras. Tehnilise keerukuse tõttu peetakse sonetipärga tihti luulemeisterlikkuse mõõdupuuks. Selle mõõdupuu järgi on Pihlak kuuekordne meister luules, kõik ta luulekogud peale teise kätkevad ühte pärga.

Juba Pihlaku esimesest sonetipärjast ilmneb veel üks tema luule oluline joon – taotluslik autometapoeeetilisus. Autometapoeeetilisus luules tähendab, et luuletuse ehitus, selle meetriline või graafiline struktuur harmoneerub luuletuse verbaalse sõnumiga.⁴ Sonetipärg „Kõige olemus” (1958b: 69–83) räägib inimelu ning maailma olemusest, mille keskseks jooneks on igavene tsüklilisus, liikumine, teisenemine ning elu kestvus – aine muutub, ent ei kao. Sonetipärg, milles üks osa, st viimane värss kandub üle järgmisse luuletusse, põimub uues aines – luuleaineses – teise konteksti ning saab seal uue elu. Nii väljendub pärjas luule sõnum ühtaegu ka vormilisel tasandil. Samuti jätkub lõpuvärsi kordamisel uues sonetis eelmise riimiahel, mis samuti peegeldab verbaalse tasandi ainete teisenemise ideed.

Pihlaku luuletustest leiame palju sonetivariatsioone, mis avardavad sonetivormi piire (või rikuvad traditsioonilise soneti reegleid): sonetiajalugu

² Kuulsaks kirjutas selle stroofivormi küll William Shakespeare, ent leiutas Surrey krahv Henry Howard XVI sajandi I poolel.

³ See pärineb uue magusa stiili ehk *dolce stil nuovo* poeedidelt; soneti looja Giacomo da Lentini katräänid olid riimitud ABAB/ABAB.

⁴ Vt ka Lotman jt 2008–2013.

koosneb lõputuist modifikatsioonidest, mille aluseks on abstraktne ideaalne, klassikaline sonett oma rangete reeglitega. Pihlaku rikas sonetitoodang on enamasti küll traditsiooniline, ent tema loomingut läbivad ka mängud sonetivormiga, ennekõike riimide ja stroofikaga. Pihlaku 229 soneti seast leiame koguni 160 erinevat riimiskeemi.⁵ Esindatud on kõik levinuimad skeemid, eeskätt itaalia sonettide omad – nii soneti looja Giacomo da Lentini iseloomulikud ristriimilised nelikud⁶ kui ka Petrarca sonettidele omased süliiriimilised katräänid. Suure osa Pihlaku itaalia sonetidest moodustavad aga erinevad eksperimendid riimiskeemidega; pea kolmandikus tema sonettides on nelikutes kombineeritud süli- ja ristriim.⁷ Haruldasemad on paarisriimiliste katräänidega sonetid,⁸ kohtame ka kahel riimil rajanevaid sonette: AbbA/AbbA/Abb/AbA ja aBBa/aBBa/aBa/BaB. Täiesti omanäolised nelikute riimiskeemid on aga järgnevad: AAbA/bbAb/CDC/CDC ja AabA/bbAb/CCD/EDE. Kõige eripärasemad Pihlaku riimiskeemid leiab sonettidest, mille nelikutes on kolm või neli riimiahelat, nt ABAB/BCCB/dEE/dFF ja aBca/BDEa/BcD/FEF (*maa* : *läinud* : *vaht* : *saa* // *käinud* : *roosid* : *kilde* : *mastiraa* // *näinud* : *merelaht* : *voosid* // *kuma* : *kiirtepile* : *suma*; Pihlak 1962: 60). Mitmes sonetis on põimitud riimide vahele orbrime, nt AAXA/XAXA/bAX/AbA ja XAXA/XBxB/CCD/DEE.

Huvitavaks näiteks on riimideta vabavärsiline sonett stroofiskeemiga 4+3+3+4, mis kannab pealkirja „Tardund vormid” (Pihlak 1968: 113):

*Tardund vormide ilu
on viiuli helide kustuv kaja
või närbuva õie lõhn –
muusika rahutu hing.*

*Voolitud marmoris
puhkab tardund ilu
nagu metsa sumedas varjudes.*

*Varjudes peitub täiuslik vorm,
sest vari on tõelikkus oma
plastilisuses.*

*Mõte jäädvustab
sonettide marmoris
tardund illu
aja kiirest kaduvusest.*

⁵ Olen arvestanud erinevuseks ka riimisugude erinevuse; riimisugu näib olevat oluline ka Pihlakule: valdavalt kohtame tema kahel riimil põhinevates nelikutes erisoolisi riime, vastates sellega prantsuse klassikalise poeetika ideaalile. Riimiskeemides tähistavad suurtähed nais- ning väiketähed meesklausleid, v.a kohas, kus olen välja toonud kolmikute skeemid.

⁶ Pihlaku levinuimaks skeemiks on AbAb/AbAb/CdC/EdE (10 korda), järgnevad AbAb/AbAb/CCd/dEE (5) ja AbAb/AbAb/ccD/Dee (3); sageli algavad Pihlaku sonetid meesklausliga: aBaB/aBaB/cDc/eDe, aBaB/aBaB/CdC/dEE, aBaB/aBaB/CCd/dEE, aBaB/BaBa/CCd/dEE (kõik 3 korda).

⁷ Siin näeme korduvalt skeeme AbbA/AbAb/ccD/DEE (4), aBBa/BaBa/CCd/dEE (3) ja AbbA/bAbA/CCd/EEd (3). Huvitavaks näiteks on läbini naisriimiline sonett, kus kolmikud põhinevad ühel riimiahelal: ABAB/ABBA/CCC/CCC.

⁸ Neid leidub kolm: AABB/AABB/cDc/Dee, aaBB/aaBB/CDE/CDE ja AAbb/bbAA/CdC/dCd.

Vabavärsiline sonett ülistab kivistunud vorme, mida ta võrdleb varjudega. Siit ilmneb kujukalt luuletaja suhe selle kanoonilise luulevormiga ning selles suhtes võib näha analoogi platonliku arusaamaga ideede maailmast ja varjude maailmast, ent siin on täiuslikud ja tegelikud nimelt ideaalse peegeldused. Traditsiooniline sonett on abstraktne idee, selle materiaalsed variatsioonid on varjud, aga just sellisena täiuslikud – sest vari on plastiline.

Mis puudutab Pihlaku sonettide kolmikvärse, siis need rajanevad valdavalt kolmel riimiahelal, esindatud on kõikvõimalikud kombinatsioonid (CDE/CDE, CDE/EDC, CDE/ECD, CCD/DEE, CCD/EDE, CDD/EEC, CCD/EED).⁹

Ehkki Pihlaku peamiseks mängumaaks on itaalia sonett, katsetab ta ka inglise omaga: üheksast selle alažanri luuletusest tema loomingus on kaks traditsioonilise skeemiga,¹⁰ ülejäänud aga leiutlevad. Nt kohtame kahel riimil põhinevat inglise sonetti (ABAB/ABAB/ABAB/AB), nelikutes paarisriime kombineerivaid stroofe (AABB/BBAA/CddC/ee ja AbAb/bbcc/DDEE/ff), täiesti eksootiliseks võib pidada järgnevat skeemi: ABAB/cDef/Decf/ff (*kadund : udu : ladund : kudu // laas : eile : muruneid : imevöö // meile : teid : taas : löö // vere-töö : öö*; Pihlak 1962: 65).

Riimiskeemide kõrval eksperimenteeris Pihlak ka stroofikaga: tema sonettide seas on kuus pöördsonetti (3+3+4+4), kaks sülissonetti (4+3+3+4 ja 4+6+4) ning üks kahekordne poolsonett (4+3+4+3). Nagu sonetipärjas „Kõige olemus”, on mitmel juhul tema sonetimodifikatsioonid ajendanud luuletuse sõnum, st see, mida ta vormiga väljendab, kinnitab verbaalse sõnumi tasandit. Nt kahekordses poolsonetis „Kõrguste madalused” on pikemad stroofid pühendatud kõrgustele ja mägedele, lühemad orgudele (Pihlak 1964: 66). Pöördsonett „Längkiired” (Pihlak 1964: 70) räägib längkiirtest avanevast uuest ilmast, mis viib harjumuspärasest välja – ja taas näeme, kuidas vorm toetab tähenduslikku tasandit. Kahele riimile rajatud sonetid, mille tulemusel sõna tähendus taandub tähistaja ees ning esile tõusevad häälikud ise, ongi kirjutatud koomilises võtmes (sonetid „Lõbusad lood” ja „Kui neiu oleks ma”, Pihlak 1963: 122–123) või on pühendatud hullusele (sonett „Koondund read”, mis algab värsiga „Küll hellitati märatsevaid hulle”, Pihlak 1962: 72). On ilmne, et Pihlak tegeles kogu oma loometee jooksul süsteemselt sonetivõimaluste arendamisega: proovides läbi kõikvõimalikke kinnistunud riimiskeeme, lõi ta nende kõrvale uusi kombinatsioone, mille ühes otsas on ülim lihtsus – veiderdavad sonetid kahele riimile, samuti orbriimidega ja üldse riimideta sonetid –, teises maksimaalselt keerulised kombinatsioonid.

Tähtsal kohal on ka Pihlaku värsimõõtude variatsioonid. Siingi prevaleerivad ootuspärased meetrumid, 5-jalalised jambid, ent lisaks on luuletaja kasutanud 4-jalalist jambi (seitsmel korral), aga mõnel korral ka 3-jalalist jambi, 5-jalalist trohheust. Neljal juhul kasutab autor heteromeetrilist jambi, nt sonetis „Su üle vari” (Pihlak 1960: 66) vahelduvad 2- ja 5-jalalised jambid:

*Ei talla enam vanu, kindlaid radu,
sest kadund sihid.
Kui hästi rihid,
võid veelgi vältida sa väävlisadu.*

⁹ Siinses riimiskeemide loetelus ei ole markeeritud riimide sugu ning kõigis riimipositsioonides võivad siin Pihlakul olla nii mees- kui ka naisklauslid.

¹⁰ Skeemid AbAb/CDcD/EfEf/GG ja aBaB/cDcD/eFeF/GG.

Jällegi harmoneerub värsi konstruktiivne tasand sõnumiga: enam ei tallata kindlat rada, värsijalad kannavad harjumuspäraselt teelt välja.

Pihlak katsetab ka kolmikmõõtudega – nii amfibrahhi, anapesti kui ka daktüliga. Nt esineb 5-jalalist daktülit: „Suuremas, kaugemas, kenamas, sinises meres / õõtsusid hõbelev-sinakad voogude harjad” (Pihlak 1962: 40), 5-jalalist amfibrahhi: „Tuul veeretab laineid, mis loksuvad kaldal nii lähedalt, / õrn virvendus pinnal on mängemas päikesesäras” (Pihlak 1962: 44) ja 5-jalalist anapesti: „Ja nii õudne on sügaval tormises lainete vallas, / seda tundnud mu õudusest hirmutat ahastav hing” (Pihlak 1962: 42). Nõnda on ta kolmikmõõdud sidunud mere teemaga, lainete laksumise ja õõtsumisega ning värsirütm kannab endas ühtaegu mere rütmi.

Veel huvitavam on aga sonett, kus Pihlak kasutab paisumisest rääkimisel meetrumina paisurit. Luuletus kannab nime „Rasvade valitsus” (Pihlak 1964: 55) ja algab järgneva nelikuga:

*Laiad mõõted on laisal kehal,
uusi suutäisi alla neelab.
Veelgi laieneb pinna mõõde,
paisumist ükski võim ei keela.*

Siingi resonanceerib vorm verbaalse sõnumi tasandiga, ent antud näide on eriti märkimisväärne seetõttu, et Pihlaku soneti kirjutamise ajal ei kandnud see värsimõõt veel eesti keeles nime paisur. Siinkirjutajale teadaolevalt võttis Jaak Põldmäe selle termini oma värsiõpetuses (1978: 136–139) kasutusele Ain Kaalepi soovitusel. Tegu on värsimõõduga, kus rõhuliste värsijalgade vahel on enamasti üks, harvemini kaks rõhutut silpi.¹¹ See tähendab, et Pihlaku intuitsiooni võib selle meetrumi mõju osas pidada sarnaseks Kaalepi-Põldmäe omaga: valdavalt kaksikmõõdulisse, vahelduvate rõhuliste ja rõhutute silpidega värssi rõhutu lisasilbi asetamine loob paisumise efekti.

Miks siis ikkagi on see autor, kelle panus eestikeelsesse luulesse on vormilisi parameetreid arvestades märkimisväärne, jäänud eesti luuleloost välja?

Luulehääli

Soneti struktuurseks omaduseks peetakse, et tänu selle kaheks ebavõrdseks osaks jagunemisele ärgitab see luuleplatvorm poeetilist mina mõtisklema, iseäranis küsimuste-vastuste vormis. August Pihlaku luulehääli vahendab – nagu esikkogu avaluuletuseski – sageli kindlat sõnumit. Ta ei esita küsimusi, vaid kuulutab oma tihti paindumatut tõde.

Esimestes raamatutes leiame rohkem kirjeldavaid luuletusi eeskätt Ees-tist ja selle ajaloost, edasi lisanduvad retoorilisele „sinule” õpetussõnu jagavad tekstid, nt „Eesmärgis ole kindel, raudselt kange” (Pihlak 1962: 69), „Kuid karidel sa ära julgust kaota” (Pihlak 1962: 70). Viimases kogus võtab aga poeetiline mina kokku oma elu ning jätab maailmaga hüvasti.

Ehkki ajas hoiakud teisenevad, vastab luulemina ilmselt autoripositsioonile ja loob ühe sidusa arusaama maailmast, poeetilise *mina* hoiakutest ja

¹¹ Värsimõõtu, kus rõhuliste silpide vahel on samuti 1 või 2 silpi, aga ülekaalus on kahe-silbilised intervallid, nimetatakse rõhkuriks.

tõekspidamistest. Iseenesest ei ole selline autoripositsiooniga korreleeruv luulehäääl midagi ebatavalist, veel vähem taunimisväärset. Isiklike tunnete väljenduseks on peetud ka Underi sonette, kes on ise kinnitanud: „...kas olen mina kunagi midagi muud luuletand, kui ennast!” (vt Under 2006: 59.)

Sõnavara, süntaks ja kujundid

August Pihlaku luule sõnavara on piiratud, samad sõnad korduvad luuletusest luuletusse ja kogust kogusse. Ohtralt kasutatakse erinevate ainete – metallide, kivimite, gaaside jne – kujundeid. Tuletagem meelde, et mees töötas terasetehases. Riimitüüpidest kasutab luuletaja valdavalt täisriime ja juba enne kulunud ja kinnistunud riimsõnu, ent Pihlak riimib ka oma sonettides läbivalt samu sõnu, nagu *silm : ilm, algus : valgus, ihkab : vihkab, mind : sind* jne. Riimides näeme ka küllalt palju täitesõnu. Ta armastab moodustada riimipositsiooni liitsõnu, lisades tähenduselt olulisele sõnale antud kontekstis asemantilise liite, mille ainsaks funktsiooniks jääb heakõla, nt *alandusepuru : ülekohtusuru*. Semantilisel huvitav on ingliskeelse fraasi riimimine luuletuses „September”: „Vaikseid mõtisklusi kaduvusest / toob september. // Aprill, mai ja juuni, / juuli ja august – / I remember” (Pihlak 1968: 137). September seostatakse horisontaalsel, värsirea tasandil kaduvusega, vertikaalselt, riimide kaudu ühendub sellega aga mäletamine.

Süntaks ja grammatika on Pihlaku luuletustes tihti allutatud vormile – kui luulevorm, olgu meetrum või riim, nõuab sõnakuju normist hälbimist, siis on sõna sobivaks kohandatud. Samal põhjusel kasutab Pihlak täitesõnu: ta painutab sõnu vormi ja täidab tühjaks jäänud lüngad sidesõnadega, muutes värsimõõdu Prokrustese sängiks.

Keelelise monotoonsuse kõrval on ühetaoline ka fraaside pikkus: Pihlaku sonettides langeb värsipiir pea alati kokku fraasi- või lausepiiriga, puudub siire ühest värsist teise. Niisugune fraaside jagamine 5-jalalise jambi pikkusteks ühikuteks mõjub soneti voolavusele, luues üksluse ja raiuva mulje. Need tendentsid – täitesõnad, sõnavormide vägivaldne muutmine ning siirde puudumine – on omased eesti soneti algusajale XIX sajandi viimasel veerandil.

Mis puudutab kujundeid, siis kesksel kohal on Pihlaku luules võrdlus. Tema võrdlusi visualiseerides võime aga jõuda sageli kummastava pildini, tehke katset silme ette manada järgmist olendit: „Veepinnal lookleb sajapeane madu, / kui rohekashall sarvedega karu” (Pihlak 1964: 83). Või visualiseerigem võrdlus: „näod kaamed kui väsinud ränduri jalad” (Pihlak 1964: 45). Huvitav on kõrvutada sarnast troopi Pihlaku ja Alliksaare sonettides. Mõlemad seovad tähed meekärgedega: „On tähekobar nagu mesikärg” (Pihlak 1958b: 59), „Õhtud lõhnasid kosmosekärgede meest” (Alliksaar 1999: 32). Võrdlus ehk eksplitsioneeritud metafoor võib mõjuda metafoorist – mida Pihlak kasutab tunduvalt vähem – lihtsakoelisemana ning jätab värsirea vähem pingestatuks. Tihti näemegi Pihlaku värssides sisulist hõredust – mitte kergust –, mille tingivad täitesõnad ning kohmakad kujundid.

Nagu sõnavara, korduvad ka Pihlaku kujundid, sageli on need ehitatud üles vastanditele: kõrguste madalus, avaruste kitsus, tarkade rumalus, vihmade kuivus, headuse kurjus, inetuse ilu, udu graniitsus jne. Autor kasutabki soneti dialektilisust soosivat ülesehitust mitmel puhul vastandite tühistamiseks või nende vastupidiseks pööramiseks.

Temaatika ja ideoloogiline tasand

August Pihlaku luule on rõhutatult ideoloogiline, tema jaoks on olulisel kohal sõnumi – enda tõe – kuulutamine. Ta loomingus kohtame palju armastuslaule isamaale ja emakeelele, mis samuti meenutavad XIX sajandi järelärkamisaegset luulet ning mõjuvad arhailiselt. Kui uuringud näitavad, et väliseestlaste keelekasutust iseloomustab leksika vanamoeliseks jäämine (vt nt Viikberg, Praakli 2012: 10–11; Raag 2010: 410), siis Pihlaku loomingus laieneb see tendents ulatuslikumale luulekoodile, mida ta oma sonettides kasutab. Ehkki sonetivormilt uuenduslik, on tema luule verbaalse tasandi erinevad aspektid, mida eespool vaatlesime, pärit ilmselt tema lapsepõlvkodu raamaturiiuleilt. Näiteks sonett „Igatsus” kogust „Tormidemaa” (1959: 109) näib tervikuna kuuluvat just XIX sajandi lõppu:

*Su järele mu igatsus ja iha
nüüd palju suuremaks veel rinnas suurdund,
nii kindlalt oled minusse sa juurdund
ning vallutanud hinge kui ka liha.*

*Näen sind veel ainult läbi uduvõre
kui muistset mälestuste kauget kaja.
Kord oli seal mu unistuste maja,
nüüd lagunend ja uskumatult sõre.*

*Kuid siiski elab minus salalootus,
et ühel päeval annan sulle käe
ja täitub aastaid hinges hoitud ootus.*

*Võib-olla ma sind kunagi ei näe.
Sind igatseb mu võõrais tuultes hing,
nii kaua, kui kord täis on rännuring.*

Niisugune igatsus olnu – kodumaa – järele on Pihlaku luulemina identiteedi mõistmisel keskse tähtsusega. Kodumaa-armastusele on pühendatud pea terve teine luulekogu. Siia kuulub ka luuletus „Eesti rahvusideoloogia”, kust muuhulgas selgub, et „Me rahval teaduslik maailmavaade, / sest teadust, tarkust omada me aade” (Pihlak 1959: 38); ideaalseks riigikorraks peetakse siin demokraatiat. Eestlust iseloomustab tugevus („Me rahvas nagu võimas tamm”; Pihlak 1959: 41); eestlastele on omane tõsidus, juurdlemine, jonnakus, töökus, sitkus ja looduslähedus (Pihlak 1959: 45). Oluline on usk taasiseseisvumisse, nt sonett „Eesti”: „Nii uinub Eesti enne tõusvat koitu, / sest peagi lõpeb raskelt suruv uni. / Ta uue päevale siis üles virgub” (Pihlak 1959: 43). Kodumaale pühendatud luuletused moodustavad kõige tundelisema osa Pihlaku loomingust, lapsepõlveaegne Eestimaa on kui kaotatud paradisi („Ma olen sündind, sirgund õnnemaal”; Pihlak 1959: 62).

Pihlaku luulemina deklareerib oma tõe kindlameelselt ning *kindel* ongi iseloomulik epiteet tema luules avanevaile väärtusile ja ilmavaatele. Leiame jõudu, tamme ja tammisust, tugevaid vorme ülistavaid luuletusi: „Jõud ilmas on üks kuldne, kallis asi [---] On seadus väanatav kui kummikinnas. / Jõud

otsustab kõik asjad selles ilmas” (Pihlak 1962: 66). Samas ei usuta inimese headusse, nt sonetis „Süda”: „On süda kaval, kole kurjajuur” (Pihlak 1962: 71). Ent headus ei pruugigi olla eesmärk, sest tõde on mujal: „Sind võlub puhta julmuse ilu [---] sest julmus on kristalliseerund õigus” (Pihlak 1964: 106).

Loomingut läbivad ka arutlused kosmosest, universumist ja olemisest („Kosmoses vahelduvad tihedus ja hõredus, / hajumine ja koondumine, / sündimine ja suremine. // On vana vormi lõpp ja uue algus”; Pihlak 1963: 154). Olemise mõtestamisel peetakse ülimaks teaduslikku maailmavaadet: „Pole see õige humanism, / mida jalul hoiab rumalism. / Humanism peab olema teaduslik, / siis on ta õige ja seaduslik” (Pihlak 1963: 68).

Viendas kogus „Rist ja viisnurk” jõuab autori patriotism natsismi ja ateismini. Pihlaku maailmas on kaks kurja jõudu. Üks on kommunism, mida kasutatakse sünonüümsena „venelastega”: „Kommunist ja sadistlik mõrvar, / see on üks ja sama mõiste, / sest mõlemad võtavad elu ja vara teiste. // Mõrvarlik on venelase iseloom” (Pihlak 1963: 51). Teiseks vaenlaseks on kristlus: „Kirik on iganend tsirkus, / kus kava on alati üks ja sama” (Pihlak 1963: 43). Aga ka kõik teised religioonid pälvivad tema halvaks panu (nt „Budha [---] kogu see kupatus on muda”; Pihlak 1963: 29). Kuigi need kaks kohutavat jõudu on omavahel vaenujalal, viivad nad mõlemad välja Pihlaku luule kolmanda katku ehk juutideni, mida nähakse nii kristluse kui ka kommunismi allikana. Niisiis leiame tema luulest antisemitlikke motiive – erinevates luuletustes näeb autor kõigi maailma pahede alget juutides: „Kaks kurjajuurt, / kaks vihas vend, / üksteist ei salli – / rist ja viisnurk. // Mõlemad on juudi aju sünnitused” (Pihlak 1963: 44). Mitmel pool ülistab luulehäääl ateismi ja põlgab usklikke – viimastesse suhtub ta samamoodi kui lastesse: „Usklikud on nagu lapsed: / rumalad, julmad ja kavalad” (Pihlak 1963: 43). Ometi ei saa tema positsiooni läbivalt antireligioosseks pidada. Nimelt ülistab poeetiline *mina* mitmes luuletuses kuradit, kellele pühendatud värsid meenutavad lembelüürikat: „Kõigist mõttekujudest armsaim / on mulle Kurat. / Sind oma verega toidan, / mu kallim. // Sa vabaduse sümbol, / ei maoli olekut nõua. / Su toredat kuju / ma imetlen. / Sind austan ja kõigist / kõige rohkem armastan” (Pihlak 1963: 35). Üsna sarnases toonis on samas luulekogus luuletused emale: „Sind su aupäeval tervitab / su oma armas pere” (Pihlak 1963: 75).

Eraldi rühma Pihlaku loomingu moodustab naljaluule, aga ka hullumeelised salmid, kust pole täpselt aru saada, millest luuletatakse. Nt sonett „Roosad jalad”, kus „niitpeened roosad jalad / kui terastraadist kõikumata talad” on meres õgijatekarja käes ning viimaks ei jää muud üle kui „kokku tõmmata veel vöö” (Pihlak 1964: 102). Need segased sonetid, mille värsid on üksteisega seotud pealtnäha vaid vormi – riimi, stroofide värsimõõdu – kaudu, vastanduvad Pihlaku sõnumilisele luulele, mis pealkirjast alates värss-värsilt ühesuunalist tõde kuulutavad (nt „Eesti rahvusideoloogia”, Pihlak 1959: 38). Viimane kogu, „Päikese surm” (1968) on aga kirjutatud juba huvastijätuna maailmaga: „Öös heliseb veel kella kustuv kõla – / sa vaatad elule nüüd üleõla” (Pihlak 1968: 74).

Lõpetuseks

August Pihlak, kes asus poliitilises pelgupaigas, elaski varjus. Sel varjul on siin kolm tähendust.

Esiteks, nagu öeldud, on Pihlak luuletajana jäänud täiesti tähelepanuta.

Teiseks, varjus elamine on metafoor, mida ta kasutab pagulaselu kohta – pärast Eestist pagemist on kogu elu vaid varasema vari. Niisugust kujundit leidub eriti tema hilisemates luulekogudes – esimestes näeme veel optimismi ja lootust, ent selle kadudes muutub inimene varjuks: „Varjuna liiguvad elavad laibad” (Pihlak 1964: 60).

Ning kolmandaks, oma radikaalses rahvusluses on ta ise oma ajastu vari, selle varjupooleks. Arvestades Pihlaku kuulumist 1936. aastal vapside ja 1941. aastal julgeolekupolitsei ridadesse, ei saa mõistagi pidada tema hoiakuid üksnes pagulasstaatuse tulemuseks, ent kahtlemata on luulekogudes üha süvenev kibestumus ja marurahvuslik raev seotud võimetusega uues maailmas kohaneda.

Viimaks lähme tagasi artikli pealkirja juurde. Pihlaku viimasest luulekogust leiame ühe vabavärsilise luuletuse, milles ta selgitab soneti tähendust endale, aga ka oma ambitsiooni kinnisvormiga seoses (Pihlak 1968: 114):

*Aja haihtumisest pääsünd mõte
on raiutud sonettide graniiti.*

*Suurim tardund ilu
on ju varjat sonettismis.
Sonetisti võlub kivinend
ja tardund vormi ilu.
Olgu see siis soneti klassiline
või vaba vorm.*

*Sonett võimaldab mõtte kõrgemat lendu,
avab lõpmatuse tohutu avaruse.*

*Sonettide kuningas olla tahaks,
kui rahvas seda tahet ei pane pahaks.*

August Pihlaku soov on täitunud – rahvas ei ole seda tahet pahaks pannud. Rahvas isegi ei märganud seda.

Allikad

Pihlak, August 1958a. Kõige olemus. – Tulimuld, nr 2, lk 96–99.

Pihlak, August 1958b. Lõputa ring. Esimene kogu luuletusi. Toronto: Ortoprint.

Pihlak, August 1959. Tormidemaa. Teine kogu luuletusi. Toronto: Ortoprint.

Pihlak, August 1960. Tuled soos. Kolmas kogu luuletusi. Toronto: Ortoprint.

Pihlak, August 1962. Niagara. Neljas kogu luuletusi. Toronto: Ortoprint.

Pihlak, August 1963. Rist ja viisnurk. Viies kogu luuletusi. Buffalo: A. Pihlak.

Pihlak, August 1964. Raudsed õied. Kuues kogu luuletusi. Buffalo: A. Pihlak.

Pihlak, August 1968. Päikese surm. Seitsmes kogu luuletusi. Buffalo: A. Pihlak.

Arhiivimaterjalid

EAA – Eesti Ajalooarhiiv:

EAA, f 2100, n 1, s 11543. Öpinguteraamat. Matrikli nr 18545.

ERA – Eesti Riigiarhiiv:

ERA, f 1868, n 1, s 1556. Määrus.

ERA, f 1868, n 1, s 1556. Keskvangimaja direktorile.

ERA, f 1868, n 1, s 1556. Teateleht vahialuse Pihlak August Madise p. kohta.

Fold3 = <https://www.fold3.com/document/6448306/> (2. II 2016).

Kirjandus

Alliksaar, Artur 1999. Päikesepillaja. Tartu: Ilmamaa.

EKL 2000 = Eesti kirjanike leksikon. Koost Oskar Kruus, Heino Puhvel. Toim H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat.

EKRl 1995 = Eesti kirjarahva leksikon. Koost ja toim Oskar Kruus. Tallinn: Eesti Raamat.

Grünthal, Ivar 1958. Lahkumised, laulikud ja laevad. – Mana, nr 3, lk 56–59.

Kangro, Bernard 1989. Eesti kirjakuulutaja eksiilis. Biblio- ja biograafiline teatmik aastaist 1944–1986. Kirjanduse lugu andmetes, arvudes ja piltides. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

Karjatse, Tõnu 2004. Eesti sonett 1970-ndatel. Bakalaureusetöö. Eesti Humanitaarinstituut.

Kirss, Tiina 2016. Elektronkirjad Rebekka Lotmanile 5. I 2016 ja 2. II 2016.

Lotman, Maria-Kristiina, Lotman, Mihhail, Lotman, Rebekka 2008–2013. Autometakirjeldus eesti luules I–V. – Acta Semiotica Estica V, lk 11–34; VI, lk 42–67; VII, lk 10–34; VIII, lk 170–193; X, lk 148–189.

Lotman, Rebekka 2004. Riimid eesti sonetis 1940–1968: semantiline aspekt. Bakalaureusetöö. Eesti Humanitaarinstituut.

Merilai, Arne 1994. Sõdalasi värsivibuga. – Önne Kepp, Arne Merilai, Eesti pagulaskirjandus 1944–1992. Luule. (Collegium litterarum 6.) Tallinn: Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 113–129.

Merilai, Arne 2008. Sõdalasi värsivibuga. – Eesti kirjandus paguluses XX sajandil. (Collegium litterarum 9.) Toim Piret Kruuspere. Tallinn: Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 455–469.

Mägi, Arvo, Ristikivi, Karl, Kangro, Bernard 1973. Eesti kirjandus paguluses 1944–1970. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

Mässu... 1936 = Mässu läbiviimise kavad. – Postimees 7. V, nr 122, lk 5.

Osa... 1937 = Osa vapse vabanes. – Sakala 22. XII, nr 147, lk 1.

Põldmäe, Jaak 1978. Eesti värsiõpetus. Tallinn: Eesti Raamat.

Raag, Raimo 2010. Eestlased ja eesti keel Rootsis. – Eestlased ja eesti keel välismaal. Koost, toim Kristiina Praakli, Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 385–432.

Tartumaalt 1933 = Tartumaalt. Avinurmes lõi vend vennale noahaavu. – Vaba Maa 3. XI, nr 258, lk 6.

Tarvitajateühisuse... 1923 = Tarvitajateühisuse juhatuse liige ühisuse kaupluse murdvargana. – Päevaleht 10. I, nr 8, lk 6.

- Tegi puskarivabriku... 1939 = Tegi puskarivabriku naabrimehe metsa. – Postimees 20. VII, nr 191, lk 7.
- Tulistas... 1938 = Tulistas soku pähe vanaeite. – Postimees 5. XI, nr 300, lk 4.
- U n d e r 2006 = Under Tuglasele. Tallinnas, 30. augustil 1917. – Under ja Tuglas. Marie Underi ja Friedebert Tuglase kirjavahetus. Koost Rutt Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, lk 58–60.
- V a l m a s, Anne 2003a. Eestlaste kirjastustegevus välismaal 1944–2000. I. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- V a l m a s, Anne 2003b. Eestlaste kirjastustegevus välismaal 1944–2000. II. Raamatukataloog. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- V i i k b e r g, Jüri, P r a a k l i, Kristiina 2012. Väliseestlased ja nende keel. Pidepunkte uurimisloost. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2011. Annales litterarum societatis Esthonicae. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 9–36.
- Vikipeedia. – Sonett. <https://et.wikipedia.org/wiki/Sonett> (2. II 2016).
- V ä l j a t a g a, Märt 2000. Sada tuhat miljardit millenniumisonetti. Tallinn: Vagabund.

In exile and in the shadows: August Pihlak, the king of sonnets

Keywords: August Pihlak, Estonian sonnet, expatriate Estonian literature

The article examines the poetical works by August Pihlak (1903–1970), Estonian exile poet who fled from Estonia to the USA during World War II. Although, from a strictly objective point of view, his poetry's contribution to the Estonian sonnet tradition is remarkable, he has practically been left out from Estonian literary history. Also, none of his seven poetry collections has ever been reviewed in any literary magazine. Among other poems Pihlak's poetry collections include 229 sonnets, which makes him one of the most productive Estonian sonneteers. Furthermore, he is the only Estonian poet who has written six heroic crowns (*sonnet redoublé*). The formal aspects of his sonnets are often multifarious and playful – he frequently experiments with the sonnets' rhyme schemes, stanzas and verse meter. The characteristic feature of Pihlak's sonnet production is their so-called autometapoetical function: his sonnets' formal elements tend to harmonize with their verbal message.

The article analyzes August Pihlak's rich sonnet production by discussing different aspects of his poems: rhyme schemes, meter, stanzas, poet's voice, lexicon, thematics and ideology; also, this is an attempt to explicate a poet's exclusion from a poetry tradition despite his indisputable contribution to it in some levels. The introductory part of the article gives a brief overview of his life.

Rebekka Lotman (b. 1978), MA, University of Tartu, Institute of Cultural Research and Fine Arts, doctoral student; Tallinn University Press, Editor-in-Chief, rebekka.lotman@tlu.ee